

— МЕТРО —

СТЕФАН
ЦВЕЙГ

АМОК

Харків
«ФОЛІО»

АМОК

У березні 1912 року в Неаполі, коли в порту розвантажували великий океанський пароплав, стався нещасливий випадок. Був він дуже дивний; газети дали про нього докладні повідомлення, але з фантастичними домислами. Хоч я й сам їхав на «Океанії», але мені, як і решті пасажирів, не довелося бути свідком тієї незвичайної події, бо сталася вона вночі, коли набирали вугілля й вивантажували товари, ми всі втекли від гуркоту на берег і там проводили час по кав'ярнях і театрах. А проте я вважаю, що деякі здогади, яких я тоді прилюдно не висловив, містять у собі пояснення тієї жахливої сцени, а що відтоді минуло багато часу, то я маю право скористатися з довір'я, виявленого мені під час однієї розмови, яка відбулася саме перед тією чудною пригодою.

Коли я в калькуттському пароплавному агентстві хотів замовити собі місце на «Океанії», щоб повернутися до Європи, клерк тільки співчутливо здвигнув плечима. Він не знав, чи можна ще забезпечити мені каюту, бо тепер, саме перед дощовою порою, всі місця бувають звичайно розпродані ще в Австралії, і йому треба спершу дочекатися телеграми з Сінгапура. Та, на щастя, другого дня він повідомив мене, що може ще дати мені каюту, хоч, правда, не дуже комфортабельну — під палубою, в середній частині корабля. Мені вже кортіло додому, тож я, не довго думаючи, попросив залишити місце за мною.

Клерк сказав мені правду. Корабель був переповнений, а каюта погана — маленький, тісний чотирикутний

закамарок поблизу машинного відділення, освітлений тільки тьмяним оком ілюмінатора. Застояне, задушне повітря смерділо мастилом і цвіллю, ні на мить не можна було зупинити електричний вентилятор, що, наче скажений крицевий кажан, крутився і дзижчав над головою. Знизу кректала й стогнала машина, мов той вугляр, що без кінця несе нагору мішок вугілля тими самими сходами, а над головою безперестанку човгали пасажири, що гуляли на палубі. Тож я, тільки-но засунувши свою валізу в ту затхлу труну між сірими шпангоутами, втік назад на палубу і, підіймаючись трапом, неначе амброю, впивався лагідним солодким вітром, що линув понад хвилями із суходолу.

Але й на палубі було тісно й незатишно: там аж в очах рябіло від людей, вкрай знервованих вимушеним дозвіллям, вони походжали з кінця в кінець і без угаву розмовляли. Торохтіння жінок, безперервна мандрівка вузьким переходом палуби неспокійного, балакучого рою пасажирів, що котився повз крісла, раз у раз зустрічаючись, — усе це якось боляче вражало мене. Я саме побачив цілком новий для мене світ і захлинувся потоком величних картин, схоплених у шаленій гонитві за враженнями. Тепер я хотів їх обміркувати, розподілити, впорядкувати, відтворити в уяві те, що сприйняло око, але тут, на цій схожій на бульвар палубі, не було ні хвилинки спокою. Рядки в книжці розбігалися — так мигтіли на них тіні балакливих перехожих. Неможливо було залишитися на самоті з собою на цій залитій сонцем і повній руху корабельній вулиці.

Три довгі дні я тримався — покірно дививсь на людей, на море, але море завжди було однакове, сине й порожне, і тільки навзаході сонця враз займалося всіма барвами веселки. А людей за три доби я вже знав усіх напам'ять. Кожне обличчя було мені аж до огиди знайоме; різкий жіночий сміх уже не дратував мене, а галаслива сварка двох голландських офіцерів, моїх сусідів, не сердила. Залишалося тільки тікати; але в каюті було гаряче й парко, а від салону мене відлякувала кепська гра на роялі анг-

лійських міс, що невпинно тарабанили заяложені вальси. Нарешті я рішуче поміняв свій розпорядок денний і зараз же після обіду пірнув у каюту, приглушивши себе перед тим кількома кухлями пива, щоб переспати вечеру й вечірні танці.

Коли я прокинувся, в моїй вузькій домовині було вже темно й тихо. Вентилятора я вимкнув, і повітря натискало на скроні вогкими й масними дотиками. Чуття мої були притуплені; минуло декілька хвилин, поки я зміркував, де я і котра може бути година. Було, мабуть, уже після півночі, бо я не чув ані музики, ані неугавного шарудіння ніг. Тільки машина, тремтливе серце левіафана, невтомно штовхала рипуче тіло корабля в неозору далину.

Я навпомацки виліз на палубу. Там було порожньо. А коли я звів погляд над похмуру вежу димаря й над примарні, мерехтливі рангоути, мені раптом упало в очі якесь чарівне світло. То сяяло небо. Воно було темніше, ніж зорі, що роїлися на ньому білими жаринками, та все-таки сяяло; здавалося, неначе якийсь оксамитовий серпанок огорнув велетенське світило, а променисті зорі — лише дірочки й щілинки, крізь які просмикувався той невимовний блиск. Ніколи не бачив я такого неба, як тієї ночі, такого осяйного, холодного, мов криця, і водночас такого іскристого, аж пінявого від світла, що ніби спливало загуслими краплями з місяця та зірок і витікало розжеврілою масою з якогось таємничого нутра. Білим лаком мерехтіли в місячному сяйві контури пароплава, чітко вимальовуючись на тлі темного оксамитового моря; линви, реї, кожна річ, усі обриси розпливалися в тій повені блиску. Наче в порожнечі, висіли ліхтарі на щоглах, а над ними кругле око на марсі — земні жовті зорі серед променистих небесних.

Над самою головою стояло таємниче сузір'я Південного Хреста, пришпилене миготливими діамантовими цвяхами до чогось невидимого; здавалося, що воно хитається, а насправді рухався лише корабель, велетенський плавець, що, злегка тремтячи й дихаючи на повні груди,

то виринаючи, то знов потопаючи, прокладав собі шлях через темні вали. Я стояв і дивився вгору, відчуваючи себе наче під душем, де згори спадає тепла вода; тільки це було світло, біле й тепле, що лилося мені на руки, на плечі, лагідно струменіло навколо голови і, здавалось, проходило всередину, бо все понуре в мені враз проясніло. Я дихав вільно, легко і в раптовому припливі щастя відчув на устах, мов прозорий напій, м'яке і разом гостре, трохи п'янке повітря, в якому були і запах овочів, і подих далеких островів. І аж тепер, уперше відтоді, як ступив на корабельні сходи, я відчув неземну втіху мріяти і ще одну, тілеснішу: віддаватися, наче жінка, солодкій знемозі. Мені хотілося лягти й звернути очі вгору, до білих ієрогліфів. Та крісла були забрані, і ніде на всій спорожнілій палубі не побачив я місця, де б можна було відпочити й помріяти.

Отож я рушив навпомацки далі, до носа корабля, геть засліплений світлом, яке, здавалося, заливало мене з усіх боків чимраз дужче. Мені було майже боляче від того різкого, аж білого зоряного сяйва, хотілось заховатися десь у затінку, простягнутись на маті, не почувати блиску на собі, а лише над собою, де він мерехтить, відбитий від речей, — так, як ми дивимось на краєвид із затемненої кімнати. Нарешті, спотикаючись об линви й обминаючи залізні коловороти, я дістався на бак і почав дивитися вниз, як ніс корабля поринає в пітьму, а розтоплене місячне світло закипає пінявою з обох боків його вістря. Той плуг раз у раз підіймався і знов опускався в чорний плиткий ґрунт, і я відчував усю муку переможеної стихії, відчував усю розкіш земної потуги в тій іскристій грі. І, споглядаючи її, я втрачав почуття часу. Не знаю, чи я так простояв годину, чи лише кілька хвилин: велетенська колиска корабля, гойдаючись то вгору, то вниз, винесла мене поза межі часу. Я відчував тільки, що мене опановує солодка втома. Я хотів спати, снити гарні сни, а проте шкода було йти від тих чарів, спускатися вниз, у свою домовину. Несвідомо я намацав ногою бухту линви. Я сів на неї, заплющив очі, та однаково в них просякало сріб-

лясте сійво, що струменіло звідусюди. Піді мною тихо шуміла вода, а наді мною нечутно бриніла біляста ріка всесвіту. І помалу той шум наповнив усю мою істоту, я вже не відчував себе самого, не розрізняв, чи то я ди-хаю, чи б'ється далеке серце судна; я розчинився в тім неугавнім джюрчанні опівнічного світу.

Мене сполохав тихий, сухий кашель десь поряд. Я раптом прокинувся зі свого п'яного марення. Очі, засліплені білим світлом, що прохоплювалося навіть крізь заплющені повіки, закліпали, приглядаючись: саме переді мною, в затінку борта, блимнуло щось схоже на окуляри, потім спалахнула кругла жаринка — певне, люлька. Мабуть, вдивляючись у запінене вістря буга внизу та на Південний Хрест угорі, я не помітив цього сусіда, що непорушно сидів тут увесь час. Мимохить, ще не отямившись як слід, я сказав по-німецькому:

— Пробачте!

— О, прошу... — відповів голос із п'тьми, так само по-німецькому.

Не можу передати, як чудно й моторошно було мені сидіти мовчки в темряві біля людини, якої я не бачив. Я відчував, що та людина так само напружено вдив-ляється в мене, як і я в неї; проте світло, яке спливало на нас білою мерехтливою повинню, було таке яскраве, що ми бачили в затінку тільки обриси один одного. Але мені здавалося, що я чую, як та людина дише і смочке свою люльку.

Мовчанка була нестерпна. Я залюбки пішов би геть, та боявся, що це було б надто різко й неввічливо. Збен-тежений, я дістав цигарку. Спалахнув сірник, і тремтливe світло на мить осяяло наш тісний куточок. За скельцями окулярів я побачив чуже обличчя, якого ще ніколи не помічав на борту — ні в їдальні, ні під час прогулянок; раптовий спалах сірника різонув мені очі, чи, може, це була галюцинація, проте обличчя здалося мені жакливо скривленим, понурим, нелюдським. Та не встиг я добре на нього роздивитися, як п'тьма знов проковтнула ос-

вітлені на мить риси; я бачив тільки постать, темну пляму на темному тлі і часом — кругле вогняне кільце люльки серед порожнечі. Ми обидва мовчали, і та мовчанка була важка й задушлива, як тропічне повітря.

Нарешті я не витримав, схопився і ввічливо сказав:

— На добраніч.

— На добраніч, — відповів мені з півтьми захриплий, шорсткий, мов заіржавілий, голос.

Я поплентався, спотикаючись об бруси й такелаж. Враз позад мене залунали кроки, сквапні й непевні. Це був мій недавній сусід. Я мимохіть зупинився. Він не підійшов до самого мене; крізь темряву я відчув якусь несмисливість і пригніченість у його ході.

— Пробачте, що я турбую вас, — квапливо озвався він, — але... я маю до вас прохання. Я... я... — він затнувся й на мить замовк, такий був збентежений, — я... я маю особисті... цілком особисті підстави триматися осторонь від людей... нещасливий випадок... я уникаю товариства на борту... Тобто не вас... ні, ні... Я попросив би вас... я був би вам дуже вдячний, якби ви нікому на палубі не сказали, що бачили мене тут... На це є... так би мовити, особисті підстави, що не дозволяють мені тепер з'являтися між людьми... Так... отже... мені було б дуже прикро, якби ви згадали, що хтось тут уночі... що я...

Слово знову застрягло йому в горлі. Я швидко вивів його з того збентеження, запевнивши, що задовольню його прохання. Ми подали один одному руку. Потім я вернувся до своєї каюти й заснув тяжким, тривожним сном, сповненим химерних марень.

Я дотримав своєї обіцянки й нікому не розказав про чудну зустріч, хоч спокуса була неабияка. Бо під час морської подорожі кожна дрібниця стає подією — чи то вітрило на обрії, чи дельфін, що виплигнув, граючись, з води, чи новий флірт, чи випадковий дотеп. До того ж мене мучило бажання довідатися щось більше про того незвичайного пасажира: я переглянув корабельний список, шукаючи прізвища, яке могло б йому належати,

стежив за людьми й намагався вгадати, чи не мають вони якогось стосунку до нього; цілий день я аж тремтів з нетерплячки і, власне, доживав тільки вечора, щоб знов зустрітися з ним. Психологічні загадки надзвичайно ваблять мене, я просто шаленію від них і не можу заспокоїтись, доки не відгадаю їхньої таємниці. Чудні люди вже самою своєю присутністю можуть розпалити в мені палку жагу пізнати їх, що майже не поступається перед жагою до жінки. День здавався мені страшенно довгим і порожнім. Я його згаяв абияк і зарані ліг спати, знаючи, що опівночі прокинуся, що якась сила збудить мене.

І справді: я прокинувся о тій самій годині, що й учора. На самосвітному циферблаті годинника стрілки, прикриваючи одна одну, утворили єдину світляну риску. Я швидко вийшов із задущливої каюти в іще задущливішу ніч.

Зорі виблискували, як і вчора, й сипали розсіяне світло на тремтячий пароплав; високо вгорі полум'янів Південний Хрест. Все було як учора — в тропіках дні і ночі подібніші одні до одних, ніж у наших широтах, — але в мені вже не коливалося все м'якими хвилями, як учора, не було тієї п'яної мрійливості. Щось мене вабило, хвилювало, і я знав, куди мене вабить: туди, до тієї чорної плутанини снастей на носі, побачити, чи не сидить він знов там, нерухомий і таємничий. Згори залунав корабельний дзвін. Цей звук наче підштовхнув мене. Нога за ногою я посувався далі, неохоче, а все ж піддавшись якійсь притягальній силі. Ще не дійшов я до штевня, як зненацька там щось блиснуло, немов червоне око, — його люлька. Отже, він там.

Я мимоволі відсахнувся і зупинився. Ще мить, і я вернувся б назад, але в пітьмі щось заворушилося, хтось підвівся, двічі ступив, і враз я почув просто перед собою знайомий голос, ввічливий і винуватий.

— Пробачте, — сказав він, — ви, мабуть, хотіли сісти на своє вчорашнє місце, але, видно, передумали, побачивши мене. Прошу вас, сідайте, я зараз піду.